

УДК 343.9

В. В. Загамула
здобувач кафедри
кримінального процесу та організації досудового розслідування
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

Постановка проблеми. Найбільш поширеною і, водночас, найбільш складною слідчою (розшуковою) дією є допит. Складність допиту визначається не тільки тим, що слідчому нерідко протистоїть особа, яка не бажає давати показання, але і тим, що у показаннях добросовісної особи, яка допитується, можуть міститися помилки, перекручування і вигадки, які необхідно виявити і врахувати на шляху встановлення об'єктивних обставин кримінального правопорушення [1, с. 352]. Незважаючи на те, що процесуальним і тактичним особливостям допиту присвячено значну кількість наукових праць та методичних рекомендацій, на практиці продовжують мати місце ряд прорахунків і недоліків, які допускаються слідчими під час проведення даної слідчої (розшукової) дії, що призводить до зниження результативності досудового розслідування та втрати доказової інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження особливостей проведення допиту на стадії досудового розслідування, зробили такі вітчизняні та зарубіжних вчені у галузі кримінального процесуального права та криміналістики, як Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, А. М. Васильєв, В. К. Весельський, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, М. І. Кулагін, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. І. Порубов, О. М. Процюк, С. М. Стахівський, М. В. Салтевський, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько, та багато інших. Разом з тим, питання допиту неповнолітніх потерпілих внаслідок втягнення їх у заняття проституцією у криміналістичній літературі на сьогодні розглянуто недостатньо.

Метою статті є дослідження організаційних і тактичних особливостей проведення допиту потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією, а також визначення кола основних запитань, на які слідчому необхідно знайти відповідь під час вказаної слідчої (розшукової) дії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи допит як комплекс пізнавальних та логічно-засвідчувальних операцій, які виконуються спеціально уповноваженими суб'єктами кримінального процесу під час виконання ними своїх функцій у межах досудового розслідування

з метою отримання та закріплення показань, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 388], слід підкреслити, що основною метою допиту є отримання від допитуваного усіх відомих йому достовірних відомостей про обставини, за яких відбувалася подія, що розслідується, та про осіб, причетних до неї [3, с. 485].

Якщо ж говорити безпосередньо про допит неповнолітніх потерпілих, то слід зазначити, що дана слідча (розшукова) дія є регламентованим кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування між особами, які беруть у ньому участь, що здійснюється з урахуванням вікових особливостей допитуваного та направленим на отримання відомостей про відомі йому факти, що мають значення для встановлення істини у справі [4, с. 10].

У Кримінальному процесуальному кодексі України, зокрема у статті 226, визначені процесуальні особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Так, у цій статті вказано, що допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. До початку допиту вказаним особам роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання [5].

Ефективне проведення допиту неповнолітнього потерпілого передбачає обов'язкове врахування наступних елементів його планування і підготовки: організаційний – забезпечення раціонального здійснення допиту (де, коли і т. ін.); змістовний – визначення повноти і взаємозв'язку обставин, які потрібно з'ясувати; тактичний – встановлення відповідних засобів і прийомів вирішення конкретних завдань допиту [6, с. 13].

Зупинимось більш детально на їх розгляді.

Вибір місця проведення допиту неповнолітнього потерпілого внаслідок втягнення його у

заняття проституцією полягає в обранні приміщення, у якому має відбуватися дана слідча (розшукова) дія, з тим, щоб допитуваний почував себе максимально комфортно та захищено і жоден із сторонніх факторів не перешкоджав наданню повних та правдивих показань, а також не призвів до погіршення його психологічного стану. Відповідно до міжнародних стандартів щодо захисту дітей-жертв злочинів, допит має проводитись у сприятливих для дітей умовах у спеціально обладнаних для цього приміщеннях. В Україні такі приміщення отримали назву «зелена кімната» і функціонують в управліннях (відділах) Національної поліції України.

Разом з тим, продовжує існувати негативна практика, коли особи, які проводять допит потерпілої дитини, продовжують ставитись формально до вибору місця проведення допиту, не розуміють важливість даного питання та допитують дітей у своїх робочих кабінетах, що є вкрай небажаним, оскільки проведення допиту у кабінеті слідчого може мати негативні наслідки, зокрема дитина може замкнутись, не надати повних показань, які є важливими для встановлення істини у кримінальному провадженні, а найголовніше може отримати додаткову психологічну травму, що завдасть шкоди її фізичному та психологічному здоров'ю [7, с. 178–179].

Говорячи про час проведення допиту неповнолітніх потерпілих, слід зазначити, що у КПК України встановлені лише обмеження тривалості проведення даної слідчої (розшукової) дії та заборона проведення допиту в нічний час, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного [5]. Однак, законодавчо не визначено тривалість перерв між окремими частинами допиту, які повинні встановлюватися безпосередньо слідчим із урахуванням особи неповнолітнього потерпілого та обстановки, в якій він допитується.

Як вірно вказує О. М. Процюк, при обранні часу проведення допиту та при визначенні тривалості проведення цієї слідчої (розшукової) дії потрібно враховувати вікові та індивідуальні психологічні особливості кожного окремого неповнолітнього допитуваного і на початку допиту встановити розумні часові межі такого допиту. Стан втоми як стан тимчасового зниження працездатності, а також розсіяність та апатія, є одними з видів тимчасової дезорганізації свідомості. Відомо ж, що людина більш працездатна у стані бадьорості, а не втоми. У зв'язку з цим, дуже важливо вчасно перервати допит, щоб дати неповнолітньому і його організму можливість відпочити, відновитися та налаштуватися на продовження розмови [8, с. 68].

Ми вважаємо, що взагалі найбільш ефективно та доцільно допитувати неповнолітніх потерпілих

у першій половині дня, зокрема, у світлу пору доби, а проведення цієї слідчої (розшукової) дії ввечері чи вночі можливо допускати виключно у невідкладних випадках.

Як вже було відмічено раніше, під час проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи необхідним є забезпечення присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

Загалом, основною метою присутності педагога або психолога під час проведення допиту неповнолітнього потерпілого є сприяння слідчому в максимально повному встановленні всіх обставин, які мають значення для кримінального провадження, за умови неухильного дотримання прав і законних інтересів неповнолітнього. Для досягнення вказаної мети педагог (психолог), залежно від ситуації, надає допомогу у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім, створенні невимушеної обстановки допиту, забезпеченні оптимального емоційного стану неповнолітнього, формулюванні педагогічно коректних запитань, складанні плану допиту, а також визначенні оптимальної тривалості допиту [9, с. 8].

Безсумнівно, педагог або психолог, який залучається до проведення допиту неповнолітнього, повинен мати відповідні знання, отримані під час здобуття вищої освіти за спеціальністю (при цьому обов'язково до матеріалів кримінального провадження мають бути долучені завірені належним чином копії документів про здобуття педагогом або психологом освіти), а також практичний досвід роботи з дітьми.

З огляду на специфіку досліджуваного нами злочину, дискусійним залишається питання про те, чи педагог або психолог, які залучаються до проведення допиту неповнолітнього потерпілого, втягнутого в заняття проституцією, повинні бути попередньо знайомі з ним або ні. На нашу думку, під час вирішення вказаного питання, слідчий повинен, в першу чергу, виходити з урахування особи неповнолітнього потерпілого, його психологічного стану, а також наявності педагога, з яким у потерпілого склалися довірчі стосунки і в присутності якого він почуватиме себе вільно та не буде соромитися розповісти про вчинений відносно нього злочин (це може бути класний керівник, будь-який інший шкільний вчитель, керівник гуртка, який колись відвідував неповнолітній тощо). Якщо ж такого педагога немає, то слідчому краще залучити для проведення допиту кваліфікованого психолога, який не знайомий з потерпілим. Такий підхід дозволить уникнути ситуацій, за яких неповнолітній буде викривляти свої показання або ж приховувати факти чи обставини, що матимуть значення для розслідування, з метою створення позитивного враження про себе або ж навпаки

буде вести себе демонстративно зухвало і відмовиться надавати показання.

Під час допиту неповнолітнього потерпілого, внаслідок втягнення його у заняття проституцією, слідчому необхідно знайти відповідь на значну кількість запитань, приблизний перелік яких згрупуємо у декілька змістовних блоків:

1. Відомості щодо особи потерпілого: прізвище, ім'я, по-батькові; дата та місце народження; національність та громадянство; освіта; місце навчання (роботи), рід занять і займана посада; стосунки, які склалися в колективі; гуртки, секції, які відвідує чи відвідував; місце проживання (реєстрації); умови постійного проживання; з ким проживає, рід занять та характеристика батьків або осіб, що їх замінюють, який спосіб життя вони ведуть; хто і у якому розмірі забезпечує витрати на проживання, харчування, одяг; перебування на обліку в лікаря нарколога або психіатра; стан здоров'я, наявність інших захворювань, які потребують надання невідкладної медичної допомоги або тривалого лікування; наявність судимості (у випадку не знятої або не погашеної судимості, слід з'ясувати за якими статтями Кримінального кодексу України притягувався до кримінальної відповідальності); чи застосовувалися примусові заходи виховного характеру, чи притягувався до адміністративної відповідальності; відомості про паспорт, свідоцтво про народження або інший документ, який підтверджує особу; номери та ІМЕІ мобільних телефонів, якими користувався та користується; наявність сторінок в соціальних мережах, їх адреси.

2. Відомості про обставини (час, місце, спосіб) знайомства з особою, яка втягнула в проституцію: коли і яким чином відбулося знайомство; хто саме познайомив і де, анкетні дані, номери телефонів цих осіб, ступінь їх зв'язку з потерпілим; чи перебував неповнолітній у службовій чи іншій залежності від вказаних осіб; чи мала місце переписка за допомогою засобів мобільного зв'язку, Інтернет-мережі; чому зацікавила пропозиція почати займатись проституцією; чи були якісь обіцянки щодо робочих годин, вихідних днів, умов надання сексуальних послуг та їх оплати; хто був свідком спілкування з особою, яка в подальшому втягнула в заняття проституцією; де і коли відбувалися зустрічі з цією особою, яким чином зв'язувалися з нею (за допомогою мобільного телефону, соціальних мереж, месенджерів).

3. Відомості щодо безпосередньої події злочину: чи мало місце втягнення або ж примушування до заняття проституцією; яким саме способом відбувалося втягнення в заняття проституцією (з використанням обману, шантажу, уразливого стану тощо); які аргументи наводила особа, яка втягувала у заняття проституцією, що саме обіцяла і яким чином переконувала неповнолітнього;

що розповідала про умови та оплату цієї діяльності; чи мали місце погрози, шантаж, якщо так, то в чому саме вони полягали, чи сприймалися вони як реальні; чи заподіювалося фізичне насильство, якщо так, то яке саме (які наносилися тілесні ушкодження, побої; які знаряддя і засоби застосовувалися при насильницьких діях); чи звертався після отримання тілесних ушкоджень до закладів охорони здоров'я за медичною допомогою; чи забирали документи паспорт та гроші, інші речі потерпілого; чи обмежувалася свобода пересування (чи мало місце примусове утримання).

4. Відомості щодо обставин заняття проституцією неповнолітнім: чи надавав сексуальні послуги за винагороду або лише було досягнуто згоди щодо заняття цією діяльністю; коли і скільки разів надавалися сексуальні послуги; чи здійснювалася доставка до клієнтів або ж до постійного місця, де надавалися сексуальні послуги, якщо так, то яким автотранспортом, чи змінювалися водії, або ж постійно здійснювала перевезення одна і та сама особа, хто при цьому супроводжував неповнолітнього; чи маскувалися місця надання сексуальних послуг за винагороду під легітимний вид діяльності закладів розваг або відпочинку, інших установ чи організацій; кому передавалися гроші за оплату послуг; якими були види сексуальних послуг, що надавалися за винагороду; тривалість щоденного робочого часу; кількість клієнтів, їх анкетні дані, номери телефонів; чи застосовувалася система штрафів за відмову від надання сексуальних послуг, перебування в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, за інші порушення визначених та обумовлених правил поведінки; ставлення неповнолітнього до заняття проституцією.

5. Відомості про інших осіб, які можуть бути потерпілими внаслідок втягнення їх у заняття проституцією: чи відомі інші особи, в тому числі і неповнолітні, які надавали сексуальні послуги за винагороду, їх анкетні дані, номери телефонів; яким чином їх втягнули або намагаються втягнути в заняття проституцією; адреси помешкань, де проживають або тимчасово перебувають особи, які займаються проституцією.

Звісно, наведений нами перелік запитань не є вичерпним і може розширюватися або змінюватися слідчим залежно від обставин розслідуваного кримінального правопорушення, а також ситуацій, що складаються під час допиту неповнолітнього потерпілого.

Слід також відмітити, що у практичній діяльності досить часто виникають складнощі при отриманні відповіді на вказані запитання під час проведення допиту неповнолітнього потерпілого, адже допит за своєю сутністю є формою спілкування, взаємодії між слідчим та допитуваним, яка чітко формалізована процесуальними нормами,

соціальними ролями тих, хто спілкується. Ця взаємодія (спілкування) носить вимушений характер, оскільки обумовлюється не особистими бажаннями учасників, а необхідністю. Подібна ситуація виключає психологічну близькість людей, створює додаткові комунікативні бар'єри, що в окремих випадках сприяє прихованню істини [10, с. 131].

Основними проблемами, які виникають під час допиту неповнолітніх потерпілих внаслідок втягнення їх в заняття проституцією, є складність встановлення психологічного контакту з допитуваним, надання потерпілими завідомо неправдивих показань, небажання надавати показання, замовчування певних важливих фактів, перебування допитуваних у напруженому психологічному стані, який перешкоджає веденню допиту, необхідність подолання впливу злочинців на потерпілих, внаслідок якого останні відмовляються від наданих раніше показань або змінюють їх.

Виникнення вказаних проблем може бути обумовлене зокрема і тим, що потерпілі внаслідок втягнення їх у заняття проституцією відчувають сором або вважають себе винними; побоюються громадського осуду з боку сусідів чи родичів; їм погрожують підозрювані; вони бажають забути, що з ними сталося; не вірять правоохоронним органам, наприклад, через попередній досвід спілкування з жорстокими та корумпованими поліцейськими; не бажають надавати показання слідчим-чоловікам; не впевнені, що з ними будуть поводитися гідно та будуть поважати недоторканість їх особистого життя; не впевнені, що їх показання будуть використані належним чином та ефективно тощо [11, с. 76].

Саме тому під час допиту неповнолітнього потерпілого надзвичайно важливим є встановлення з ним психологічного контакту. Спектр тактичних прийомів, які застосовуються з метою налагодження психологічного контакту з неповнолітнім потерпілим, є досить широким, зокрема до них можна віднести такі, як:

- а) отримання згоди на спілкування, що характеризується зняттям психологічного бар'єра у допитуваного;
- б) пошук спільних або збіжних інтересів;
- в) вибір принципів, за якими відбуватиметься спілкування;
- г) виявлення тем, небезпечних для спілкування;
- г) індивідуальний вплив та адаптація до допитуваного;
- д) побудова довірливих стосунків [12, с. 4];

При цьому основним засобом встановлення психологічного контакту є коректна, тактовна поведінка слідчого.

Також зауважимо, що під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією

доцільно використовувати можливість проведення допиту неповнолітнього потерпілого у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування), що дасть змогу усунути прямий контакт неповнолітніх з особами, які можуть тим чи іншим способом негативно вплинути на них, залякати чи іншим чином погіршити їх психологічний стан [13, с. 111].

Резюмуючи зазначимо, що результативність проведення допиту неповнолітнього потерпілого внаслідок втягнення його у заняття проституцією обумовлюється неухильним дотриманням вимог законодавства та вмільм використанням слідчим тактичних прийомів проведення даної слідчої (розшукової) дії. В кожному випадку проведення допиту, слідчий повинен оцінювати особистісну специфіку допитуваного, обставини злочину та обстановку допиту з метою обрання саме тих тактичних прийомів, які будуть не лише ефективними, але й не призведуть до настання недопустимих наслідків – приниження честі та гідності неповнолітнього потерпілого, здійснення на нього психологічного тиску, а також виключать необхідність додаткового допиту.

Література

1. Криміналістика : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
2. Кунтій А. І. Тактика допиту неповнолітнього свідка під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання / А. І. Кунтій // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 386–393.
3. Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблочкин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2005. – 781 с.
4. Шепитько В. Ю. Допрос несовершеннолетних: психология и тактика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. Ю. Шепитько. – Харьков, 1991. – 24 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
6. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. К. Весельський. – К., 1999. – 16 с.
7. Мальована Т. І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні / Т. І. Мальована // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 178–184.
8. Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. М. – К., 2017. – 243 с.
9. Тетюев С. В. Допрос несовершеннолетнего обвиняемого в стадии предварительного расследования : процессуальный аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. В. Тетюев. – Челябинск, 2006. – 28 с.

10. Шибанова Е. В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е. В. Шибанова. – Саратов, 2005. – 206 с.

11. Хавеман Р. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні / Р Хавеман, М. Вейерс. – К., 2001. – 95 с.

12. Філонов Л. Б. Психологія слідчої діяльності / Л. Б. Філонов. – М. : Акад. МВД ССРСР, 1983. – 80 с.

13. Пилипенко І. В. Деякі питання застосування законодавства щодо участі неповнолітніх у кримінальному провадженні / І. В. Пилипенко // Публічне право. – 2013. – № 3 (11). – С. 110–118.

Анотація

Загамула В. В. Особливості допиту потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню організаційних і тактичних особливостей проведення допиту потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією. Окреслено коло основних запитань, на які необхідно отримати відповіді під час цієї слідчої (розшукової) дії. Визначено найбільш оптимальні місце і час проведення допиту неповнолітнього потерпілого.

Ключові слова: неповнолітня особа, допит, тактичний прийом, психологічний контакт, втягнення у заняття проституцією, «зелена кімната».

Аннотация

Загамула В. В. Особенности допроса потерпевшего при расследовании вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией. – Статья.

Статья посвящена исследованию организационных и тактических особенностей проведения допроса потерпевшего при расследовании вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией. Очерчен круг основных вопросов, на которые необходимо найти ответы во время этого следственного (розыскного) действия. Определены наиболее оптимальные место и время проведения допроса несовершеннолетнего потерпевшего.

Ключевые слова: несовершеннолетнее лицо, допрос, тактический приём, психологический контакт, вовлечение в занятие проституцией, «зеленая комната».

Summary

Zahamula V. V. Peculiarities of the interrogation of the victim during the investigation into the involvement of minors in prostitution. – Article.

The article is devoted to the study of the organizational and tactical features of the interrogation of the victim in the investigation of the involvement of minors in prostitution. Outlined a range of basic questions that need to be answered during this investigative (investigative) action. The most optimal place and time for the interrogation of a minor victim were determined.

Key words: juvenal, interrogation tactical reception psychological contact, engaging in prostitution, «Green room».